32, 67, 82; BA, *HH*, nr. 13283; BA, İrade-Dahliye, nr. 4869, 4992, 5434, 5517, 5522, 575 5758, 8082; BA, İrade-Hariciye, nr. 400, 42 769, 1081, 1129, 1139, 1145, 1764, 1956; BA İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 1350, 1498, 1733; *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri* (nşr. İlhan Şahin – Feridun Emecen), İstanbul 1994, hk. nr. 60, 222; *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 57, 68; D'Ohsson, *Tableau général,* VII, 17, 22, 28, 31, 32, 40, 43, 44, 45, 69, 82, 87, 94, 170, 172, 176, 183, 283, 315-316, 319, 324, 336; Hammer (Atâ Bey), IX, 248; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi,* İstanbul 1328, I, 192-193; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye,* I, 496-768; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Vaziyeti,* s. 76, 77, 196; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları,* I, 30, 195-199, 209, 211-213; a.mlf., *Saray Teşkilâtı,* tür.yer; Emîr Celâleddin Gaffârî, *Ferheng-i Ġaffârî,* Tahran 1336, IV, 741, 742, 743; S. J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt: 1517-1798,* Princeton-New Jersey 1962, s. 146, 184, 217, 330, 402; H. A. R. Gibb – H. Bowen, *Islamic Society and the West,* London 1967, I/1, s. 60, 84, 284; M. Çağatay Uluçay, *Harem II,* Ankara 1971, s. 33, 97, 136-137, 160, 165; C. Bontems, *Manuel des institutions algériennes de la domination Turquie à l'indépendance,* Paris 1976, s. 49; Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History* (ed. T. Naft – R. Owen), Carbondale 1977, s. 30, 35, 37, 45-50; a.mlf., "The Appointment Procedure of a Guild Warden (Ketkhuda)", *WZKM,* sy. 76 (1986), s. 135-142; M. Adnan Bakhit, *The Ottoman Province of Damascus in the Sixteenth Century,* Beirut 1982, s. 96, 129, 144-145, 208; S. Faroqhi, *Peasants, Dervishes and Traders in the Ottoman Empire,* London 1986, s. 166-167; a.mlf., "Crisis and Change: 1590-1699", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1914* (ed. Halil İnalcık – D. Quataert), Cambridge 1994, s. 588, 592; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı,* İstanbul 1987, s. 13-15; a.mlf., "Ketkhudā", *EI²* (İng.), IV, 893-894; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar,* Ankara 1988, s. 13, 62; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Ankara 1989, s. 111, 127-134, 213; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu),* Ankara 1990, s. 7-9; A. K. S. Lambton, *Landlord and Peasant in Persia,* London 1991, s. 122, 167-168, 175, 190, 290, 338-339, 349, 398; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları,* Ankara 1991, s. 38-39, 41-44, 123-125; M. Winter, *Egyptian Society Under Ottoman Rule: 1517-1798,* New York 1992, s. 24, 39, 57, 195; D. Behrens-Abouseif, *Egypt's Adjustment to Ottoman Rule, Institutions, Waqf and Architecture in Cairo (16th and 17th Centuries),* Leiden 1994, s. 79, 81, 159, 182; G. J. Koury, "The Ottoman Administration of the Province of Damascus at the end of the Eighteenth Century", *Studies in Islam,* X/1-2, New Delhi 1973, s. 7, 14; Pakalın, II, 140, 251-255; Dihhudâ, *Luġatnâme,* XXII-A, s. 386, 389-392; Cl. Huart, "Kâhya", *İA,* VI, 101; a.mlf., "Kelânter", *a.e.,* VI, 545.

 MEHMET CANATAR

ABDÜLHAY el-KETTÂNÎ

عبد الحي الكتاني

bk. **KETTÂNÎ, Muhammed Abdülhay**

Hadis âlimi ve mutasavvıf.

KETTÂNÎ, Muhammed Abdülhay

(محمد عبدالحى الكتانى)

Muhammed Abdülhay
b. Abdilkebîr b. Muhammed el-Hasenî
el-İdrîsî el-Kettânî
(1886-1962)

Hadis âlimi ve mutasavvıf.

1303'te (1886) doğdu. İdrîsî şeriflerinden olup hadis âlimi, edip ve fakihler yetiştiren Kettânî ailesine mensuptur. İlk eğitimini babasından aldı. Birçok ilim adamının gelip gittiği Fas'taki zâviyelerinde babasından Münâvî'nin *Şerḥu'ş-Şemâʾil*'i ile diğer hadis kitaplarını, Begavî, İbn Kesîr ve Âlûsî tefsirlerini, Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-menŝûr*'unu, *İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn, Ḳūtü'l-ḳulûb, ʿAvârifü'l-maʿârif, el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye, Füṣûṣü'l-ḥikem* ve *el-İbrîz* gibi tasavvufî kitapları okudu. Daha sonra Fas'ın tanınmış âlimlerinin derslerini takip etti. Dayısı Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî'den hadis, fıkıh, tasavvuf, tarih ve ensâba dair eğitim görerek 1318'de (1900) ondan icâzet aldı. Ağabeyi ve Kettâniyye tarikatının kurucusu Muhammed b. Abdülkebîr el-Kettânî'den *Ṣaḥîḥ-i Buḫârî, eş-Şifâʾ, Sünenü'n-Nesâʾî, el-Mevâhibü'l-ledüniyye, eş-Şemâʾil, el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye, Ḳūtü'l-ḳulûb* ile *İḥyâʾ*ın büyük bir kısmını ve ayrıca kelâm, dayısının oğlu Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî'den *Ṣaḥîḥayn, el-Muvaṭṭaʾ, Sünenü Ebî Dâvûd, el-Elfiyye,* Halîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Muḫtaṣar*'ı ve *Cemʿu'l-cevâmiʿ* gibi eserleri okudu. Ebü'l-Abbas İbnü'l-Hayyât, Ebû Abdullah Muhammed b. Kāsım el-Kādirî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüsselâm Kennûn, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Tâlib b. Sûde ve Ebû Abdullah Muhammed b. Fudayl ez-Zerhûnî'den ders aldı. Zerhûnî'nin *Ṣaḥîḥ-i Buḫârî* şerhi olan *el-Fecrü's-sâṭıʿ*ı ondan yalnız Kettânî rivayet etmiştir.

Bizzat ders okuduğu hocaları yanında İslâm dünyasının çeşitli yerlerindeki hadis âlimleriyle de yazışarak mükâtebe yoluyla icâzet alan Kettânî, 1905'te yaptığı Mısır ve Hicaz yolculuğu sırasında Mısır'da Abdurrahman eş-Şirbînî, Selîm el-Bişrî, Ahmed er-Rifâî'den; Hicaz'da Hüseyin el-Habeşî el-Bâ Alevî, Fâlih ez-Zâhirî, Ahmed b. İsmâil el-Berzencî'den; Şam'da Abdullah es-Sükkerî, Muhammed Emîn el-Baytâr, Abdürrezzâk el-Baytâr gibi âlimlerden icâzet aldı. Beyrut'ta Yûsuf en-Nebhânî ile birbirlerine icâzet verdiler. Bu seyahati esnasında Medine'de Harem-i şerîf'te Tirmizî'nin *eş-Şemâʾil*'ini ve *Ṣaḥîḥ-i Müslim*'in mukaddimesini, Cennetü'l-baki'da İmam Mâlik'in türbesinde *el-Muvaṭṭaʾ*ı, Remle'de Nesâî'nin türbesinde onun *es-Sünen*'ini, Şam'da İbnü'l-Arabî'nin türbesinde *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'yi ve Kudüs'te İbn Ebü'd-Dünyâ'nın *el-Ferec baʿde'ş-şidde*'sini okuttu.

1906'da ülkesine dönünce burada başlıyan ıslahat ve uyanış hareketlerine katılarak idarî, iktisadî ve siyasî konularda görüşler ortaya koydu. Sömürgeci güçlere ve yönetimde İslâmî ıslahat yapacağına söz verdiği halde bunları gerçekleştirmeye yanaşmayan Fas Kralı Abdülhafîz el-Alevî'ye karşı verdiği mücadelede ağabeyinin yanında yer aldı. 1909'da ağabeyi, babası ve bazı aile fertleriyle birlikte hapse atıldı. Ağabeyinin aynı yıl hapiste işkence sonucu ölümünden bir süre sonra serbest bırakıldı. Karaviyyîn Üniversitesi'nde hocalık ve kütüphane yöneticiliği yaptı. Karaviyyîn Kütüphanesi'nin tanzimi ve ilk katalogunun hazırlanmasında (1915) önemli katkıları oldu. Üniversitenin ıslahı meselesinde mücadele verdi. 1915'te babası vefat edince Kettâniyye tarikatının başına geçti. 1921'de Cezayir, Tunus ve Kayrevan'a gitti. Kayrevan'da İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin türbesinde onun *er-Risâle* ve *en-Nevâdir*'ini, Kābisî'nin türbesinde *el-Mülaḫḫaṣ*'ını ve Sahnûn'un türbesinde *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*'yı okuttu.

Kötü yönetimi ve Batı etkisi altında İslâmî esaslardan ayrılması sebebiyle Kral Abdülhafîz ile ilişkileri bozulan Kettânî tarikatlarına ait zâviyelerin kapatılması, ağabeyinin öldürülmesi ve kendi hayatının da tehdit altında bulunması gibi gerekçelerle kral ailesine ve yönetim kadrosuna karşı yürüttüğü mücadelede 1920'lerden itibaren Fransızlar'la yakınlık kurmaya ve onların desteğini sağlamaya çalıştı. Bu yüzden ağır tenkitlere muhatap oldu. Ailesinin İslâmî ilimlerdeki geleneğini devam ettirmesi yanında bir İdrîsî şerifi olarak bu dönemde Fas'ta hüküm süren Alevî hânedanına karşı şiddetli bir muhalefet sürdürdü ve 1953 yılında Kral V. Muhammed'in tahttan uzaklaştırılıp

sürgüne gönderilmesine yol açan hareketlerde önemli rol oynadı. Daha sonra V. Muhammed geri dönüp Fas bağımsızlığını kazanınca (1956) Kettânî de Fransa'da yaşamak zorunda kaldı ve 28 Eylül 1962'de Paris'te vefat etti.

Kettânî özellikle hadis ilminde derinleşti. Kendisinden icâzet aldığı hocalarıyla diğer birçok âlim onu asrın muhaddis ve hâfızı, asrın müsnidi gibi vasıflarla anmışlardır. İslâm tarihi, tasavvuf, ensâb, tabakat ve fıkıh konularında da bilgi sahibiydi. Batı İslâm dünyasının en büyük özel kütüphanesine sahipti. Birçok nâdide yazmayı da ihtiva eden Kettâniyye Kütüphanesi bugün Rabat Umumi Kütüphanesi içinde ayrı bir bölüm olarak bulunmaktadır.

Eserleri. Kettânî, bir kısmı risâle şeklinde olan çeşitli ilimlere dair 130 kadar eser kaleme almış olup bunlardan bazıları şunlardır: 1. *et-Terâtîbü'l-idâriyye (Niẓâmü'l-ḥükûmeti'n-nebeviyye).* Tam adı *et-Terâtîbü'l-idâriyye ve'l-ʿamâlât ve'ṣ-ṣınâʿât ve'l-metâcir ve'l-ḥâletü'l-ʿilmiyye elletî kânet ʿalâ ʿahdi teʾsîsi'l-medeniyyeti'l-İslâmiyye fi'l-Medîneti'l-münevvereti'l-ʿaliyye*'dir. İslâm medeniyetinin orijinal olmayıp diğer medeniyetlerden alındığını ileri sürebilmek için bazı araştırmacıların Kur'an ve Sünnet'e dayanan köklerini göz ardı ederek İslâm medeniyetini Abbâsîler'den başlattıklarını belirten Kettânî, Emevî ve Abbâsîler'den itibaren İslâm tarihi boyunca kurulan müslüman devletlerdeki siyasî, idarî, askerî, adlî, ilmî ve iktisadî kurumların bir şekilde Hz. Peygamber zamanında mevcut olduğunu, İslâm uygarlığının temellerinin Resûl-i Ekrem ve ilk müslüman nesil zamanında atılmış bulunduğunu ortaya koymak için bu eseri kaleme almıştır. Kitapta Ali b. Muhammed el-Huzâî'nin (ö. 789/1387) *Taḫrîcü'd-delâlâti's-semʿiyye ʿalâ mâ kâne fî ʿahdi Resûlillâh mine'l-ḥiref ve'ṣ-ṣanâʾiʿ ve'l-ʿamâlâti'ş-şerʿiyye* adlı çalışması esas alınmış ve yeni konuların ilâvesiyle genişletilmiştir. Huzâî'nin eserindeki tertibe uygun olarak kitabını on bölüme ayıran Kettânî, elde edebildiği *Taḫrîcü'd-delâlât* nüshasında son bölüm mevcut olmadığından bu kısa bölümün yerine Hz. Peygamber zamanındaki ilmî ve içtimaî durumu ele alan ve bütün eserin yaklaşık üçte birini oluşturan bir bölüm eklemiştir. Kettânî eserini klasik tarzda kaleme almış, iktibasta bulunduğu yaklaşık 500 kaynağın cilt ve sayfa numaralarını genellikle göstermemiştir. İki cilt halinde Fas'ta basılan (1346-1347/1927-1928) ve birçok matbaa hatası yanında iktibaslarda yanlışlar bulunan eserin bugüne kadar ilmî bir neşri gerçekleştirilmemiştir. Abdullah el-Hâlidî tarafından yapılan tek ciltlik neşirde (Beyrut 1416/1996) eserin yeniden dizilmesi, birkaç önemsiz notun ilâvesi ve farkedilebilen bazı imlâ hatalarının tashihinden başka bir şey yapılmamış, ilk baskıdaki matbaa ve bilgi hataları tekrar edilmiştir. Asr-ı saâdet'te yönetim, yargı, ordu, diplomatik ilişkiler, dinî ve iktisadî hayatla ilgili düzenlemelerle düğün ve eğlenceye varıncaya kadar bütün bir sosyal hayat konusunda en önemli başvuru kitabı sayılan *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, Ahmet Özel tarafından kaynaklarının tesbiti ve bir nevi edisyon kritiği yapılarak Türkçe'ye çevrilmiştir (*et-Terâtîbü'l-İdâriyye: Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I-III, İstanbul 1990-1993). 2. *Fihrisü'l-fehâris.* Tam adı *Fihrisü'l-fehâris ve'l-es̱bât ve muʿcemü'l-meʿâcim ve'l-meşyaḫât ve'l-müselselât*'tır. İbn Nâsırüddin ve Süyûtî'nin *Ṭabaḳātü'l-ḥuffâẓ*'larının bir zeyli mahiyetinde olan ve IX. (XV.) yüzyılın ortalarından müellifin zamanına kadar hadis sahasında eser vermiş âlimlerin biyografilerini ihtiva eden eserde 1300 kadar fehrese zikredilmiş, 662 şahıs ve 563 kitap ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır. İki cilt olarak Fas'ta basılan eseri (1346-1347/1927-1928) daha sonra İhsan Abbas neşretmiştir (I-III, Beyrut 1402/1982).

Muhammed Abdülhay el-Kettânî

Kettânî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Müfâkehetü ẕevi'n-nübl ve'l-icâde ḥażretü müdîri cerîdeti's-Saʿâde* (Fas 1326; çeşitli dillere tercüme edilmiştir), *Telḫîṣü'n-Nefḥi'l-miskî fî şüyûḫi Aḥmed el-Mekkî* (Fas 1325), *Keşfü'l-lebs ʿan ḥadîs̱i vażʿi'l-yed ʿale'r-reʾs* (Tanca 1326), *Mâ ʿalleḳa bi'l-bâl eyyâme'l-iʿtiḳāl* (Fas 1327), *Münyetü's-sâʾil* (*İḫtiṣârü'ş-Şemâʾil*, Fas 1331), *Teblîġu'l-emâne fî mażârri'l-isrâf ve't-teberrüc ve'l-kehâne* (Fas 1352), *el-İcâzetü'ṣ-ṣuġrâ*, *el-Yevâḳītü's̱-s̱emîne fi'l-eḥâdîs̱i'l-ḳādiye bi-ẓuhûri sikketi'l-ḥadîd ve vüṣûlihâ ile'l-Medîne*, *Vesîletü'l-melhûf ilâ ceddihi'r-raḥîmi'l-ʿaṭûf*, *İnâretü'l-aġvâr ve'l-encâd bi-delîli muʿteḳadi vilâdeti'n-nebî mine's-sebîli'l-muʿtâd* (Tunus 1340), *el-Beyânü'l-muʿrib ʿan meʿâni baʿżi mâ verede fî ehli'l-Yemen ve'l-Maġrib* (Fas 1331), *er-Raḥmetü'l-mürsele fî şeʾni ḥadîs̱i'l-besmele* (Bulak 1323; eserlerinin bir listesi için bk. *Fihrisü'l-fehâris*, I, 24-32; *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, tercüme edenin girişi, I, s. XXIII).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 5-33; II, 1171, 1174; a.mlf., *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), tercüme edenin girişi, I, s. XI-XXIII; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâʾ*, Beyrut 1329, I, 226-229; Michaux-Bellaire, *Essai sur l'histoire de confréries marocaines*, Rabat 1921, I, 141-159; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 437; Serkîs, *Muʿcem*, II, 1546; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 891; Ch. A. Julien, *l'Afrique du nord en marche*, Paris 1952, s. 143; Abdüsselâm b. Abdülkādir İbn Sûde, *Delîlü müʾerriḫi'l-Maġribi'l-aḳṣâ*, Dârülbeyzâ 1960-65, I, 68, 107, 167, 176, 198, 232-233, 235-236, 238, 242; II, 290, 300-304, 307, 308, 320, 359, 435-436, 440, 444, 445, 449, 458, 482; M. Bâkır el-Kettânî, *Tercemetü'ş-Şeyḫ Muhammed el-Kettânî*, Rabat 1962, s. 239-242; R. Landau, *Târîḫu'l-Maġrib fi'l-ḳarni'l-ʿişrîn* (trc. N. Ziyâde), Beyrut 1963, s. 143-145, 380-386; M. I. Cohen – L. Hahn, *Morocco*, London 1966, s. 53; Abdelaziz Amin, *Vers le protectorat-La crise marocaine*, Paris 1968, s. 322-325; Abdülkerîm Gallâb, *Târîḫu'l-ḥareketi'l-vaṭaniyyeti'l-Maġribiyye*, Dârülbeyzâ 1976, I, 6-47; Abdullah Laroui, *Les origines sociales et culturelles du nationalisme marocaine (1830-1912)*, Paris 1977, s. 381, 387-399, 404-406, 451; Muhammed Beşîr el-İbrâhimî, *ʿUyûnü'l-beṣâʾir*, Cezayir 1978, s. 615-626; J. M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib*, Cambridge 1980, s. 366, 368, 376; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Fethullah), VI, 187-188; Kehhâle, *Muʿcemü muṣannifi'l-kütübi'l-ʿArabiyye*, Beyrut 1406/1986, s. 506; Fevzî Abdürrezzâk, *el-Maṭbûʿâtü'l-ḥaceriyye fi'l-Maġrib*, Rabat 1406/1986, s. 169; Muhammed el-Menûnî, *el-Meṣâdirü'l-ʿArabiyye li-târîḫi'l-Maġrib*, Muhammediye 1410/1989, I-II, bk. İndeks; Muhammed b. Abdullah et-Telîdî, *Türâs̱ü'l-Meġāribe fi'l-ḥadîs̱i'n-nebevî*, Beyrut 1416/1995, bk. İndeks; "el-Mektebâtü'l-ḫâṣṣatü'l-kebîre: 1. Mektebetü'l-Kettânî", *MMMA* (Kahire), V/1 (1959), s. 174-190; Mustafa Fayda, "el-Huzâî'nin Tahrîc'inin Neşredilmeyen Son Bölümü", *AÜİFD*, XX (1975), s. 173-177; A. Faure, "al-Kattānī", *EI²* (İng.), IV, 774-775.

AHMET ÖZEL